

Το συγγραφικό έργο του Μανόλη Ανδρόνικου

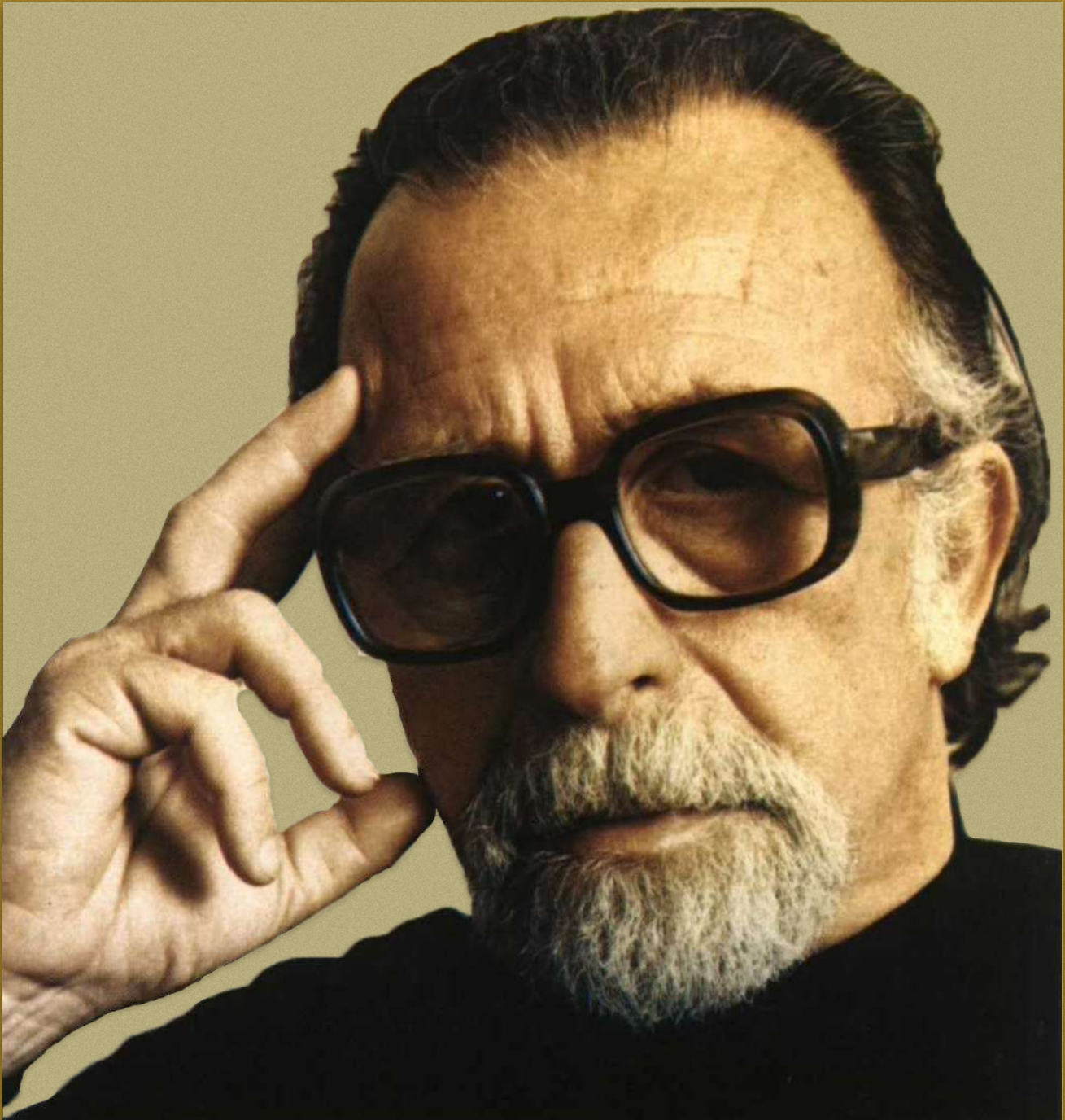
Μιχάλης Α. Τιβέριος

Ακαδημαϊκός
Ομότιμος Καθηγητής
Κλασικής Αρχαιολογίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο
Θεσσαλονίκης

Στο κείμενο αυτό γίνεται αναφορά στο συγγραφικό έργο του Μανόλη Ανδρόνικου. Το μεγαλύτερο μέρος αφιερώνεται στις επιστημονικές μονογραφίες και μελέτες του, ωστόσο μνημονεύονται και κείμενα που απευθύνονται σε ένα ευρύτερο κοινό. Από το επιστημονικό συγγραφικό έργο του Μανόλη Ανδρόνικου ξεχωρίζει βέβαια αυτό που αναφέρεται στις ανασκαφικές και άλλες ερευνητικές του εργασίες στις Αιγές (σημ. Βεργίνα), την πρώτη πρωτεύουσα του Μακεδονικού βασιλείου. Φυσικά μνημονεύεται και το υπόλοιπο συγγραφικό επιστημονικό έργο του, που είναι επίσης σημαντικό και το οποίο αναφέρεται σε άλλους τομείς της Κλασικής αρχαιολογίας, όπως τα ταφικά έθιμα και τα ανάγλυφα.

Λέξεις ευρετηρίου

Ανδρόνικος
Βεργίνα
Αιγές
ταφικά έθιμα
Μακεδονικοί τάφοι
ζωγραφική

*«Πιστεύω πως η τιμή ανήκει σε μένα,
μονάχα ως έναν εκπρόσωπο των Ελλήνων αρχαιολόγων,
καλύτερα όλων των αρχαιολόγων που αφιέρωσαν τη ζωή τους
στην έρευνα και τη μελέτη της κλασικής αρχαιότητας».*

Από την αρχή της ομιλίας του Μανόλη Ανδρόνικου κατά την τελετή παραλαβής
του βραβείου ΟΛΥΜΠΙΑ, που του απένευσε το Ωνάσειο Ίδρυμα το 1982.

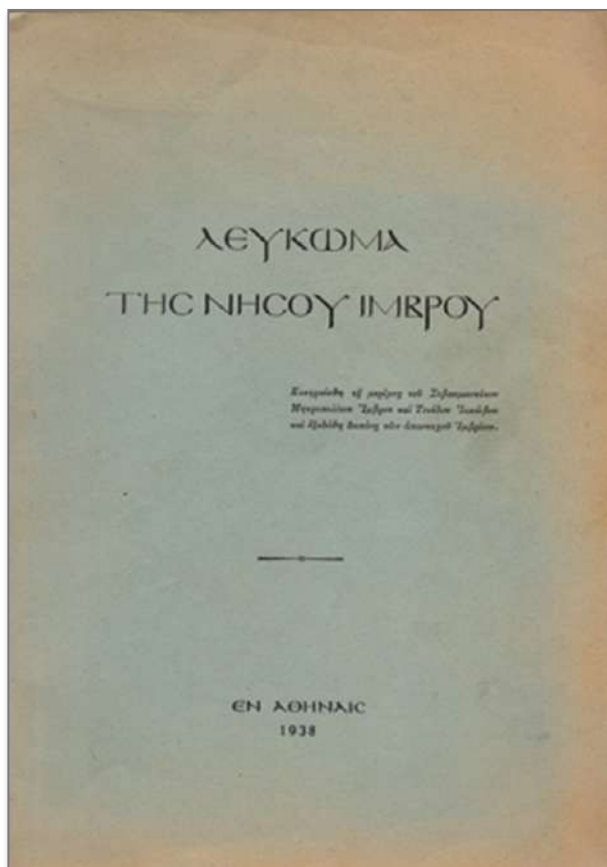
Το συγγραφικό έργο του Μανόλη Ανδρόνικου (1919-1992), τόσο το επιστημονικό όσο και αυτό που απευθύνεται στο ευρύτερο κοινό, είναι πλούσιο και διακρίνεται από ευρύτητα θεμάτων, σαφήνεια, πειστική επιχειρηματολογία, ενδιαφέροντες συλλογισμούς, περίσσια γνώση, αξιοπρόσεκτες διαπιστώσεις και καρποφόρα συμπεράσματα.

Το πρώτο γνωστό δημοσίευσμά του αναφέρεται σε ορισμένα δημοτικά τραγούδια της Ίμβρου. Το έγραψε ασφαλώς ως ένα είδος προσφοράς προς το γενέθλιο νησί της μητέρας του, συμμετέχοντας σε ένα λεύκωμα αφιερωμένο στο νησί αυτό, το οποίο εξεδόθη το 1938, όταν ο Μανόλης Ανδρόνικος ήταν ακόμη φοιτητής (εικ. 1).

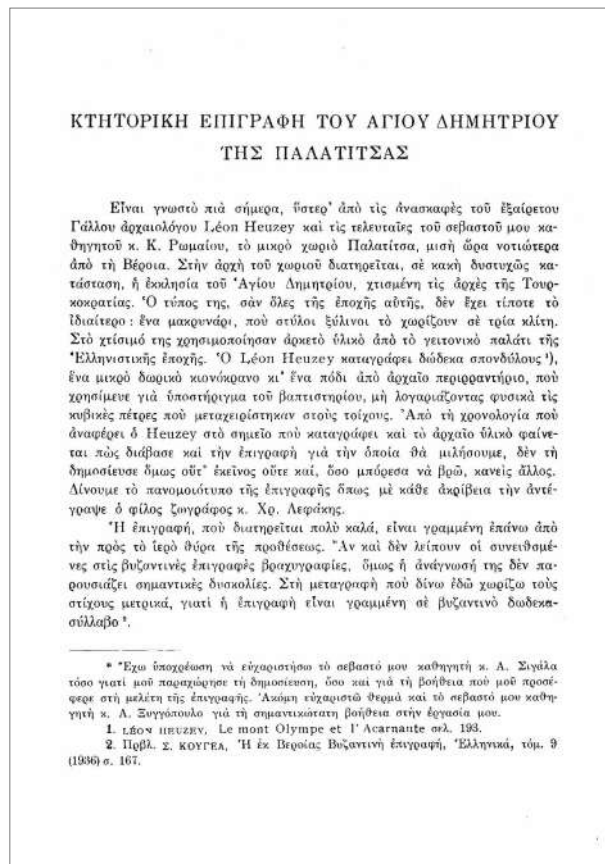
Το 1949 διορίστηκε στην Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία, και ειδικότερα στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Βέροιας, γεγονός που είχε ως συνέπεια τα αρχαιολογικά δημοσιεύματά του της εποχής εκείνης να σχετίζονται με τον βορειοελλαδικό χώρο. Με τον ίδιο χώρο σχετίζεται άλλωστε και η

πρώτη αρχαιολογική του εργασία την οποία συνέγραψε πριν εισέλθει στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. Πρόκειται για τη μελέτη μιας κτητορικής επιγραφής, των αρχών της Τουρκοκρατίας (1570), εντοιχισμένη στην εκκλησία του Αγ. Δημητρίου της Παλατίτσας, ενός χωριού κοντά στη Βεργίνα. Είναι δημοσιευμένη στον πρώτο τόμο του περιοδικού της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών *Μακεδονικά* (1940) και την υπογράφει ως τελειόφοιτος της Φιλοσοφικής Σχολής (εικ. 2).

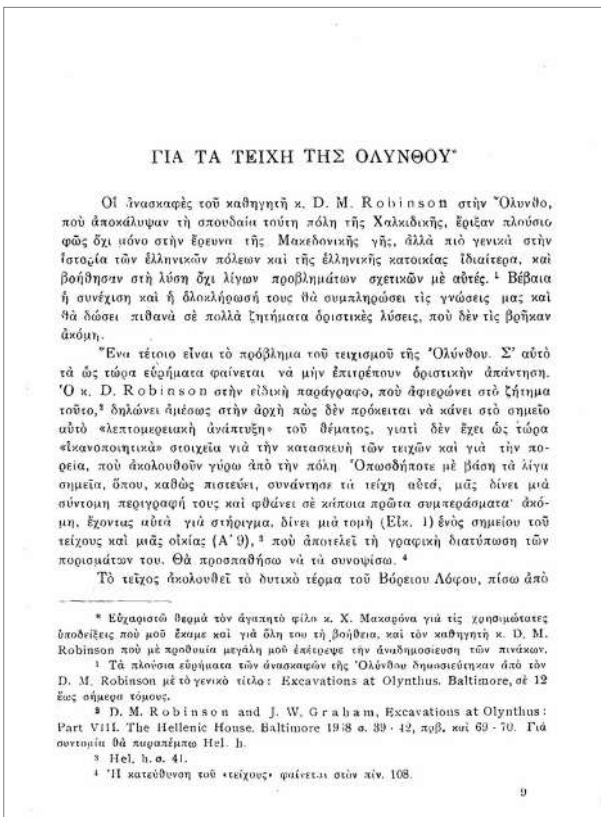
Το 1949 δημοσίευσε ένα άρθρο που αναφέρεται στα τείχη της Ολύνθου (*Μακεδονικά* 2, 1949) και με το οποίο ο Μ. Ανδρόνικος πήρε μέρος στην επιστημονική συζήτηση που είχε προκληθεί από το γεγονός ότι κατά τις εκτεταμένες προπολεμικές ανασκαφές στην Ολύνθο, στην ονομαστή πρωτεύουσα του Κοινού των Χαλκιδέων που κατέστρεψε ο Φίλιππος Β΄ το 348 π.Χ., δεν βρέθηκε, παρά πάσα προσδοκία, κανένα ίχνος της οχύρωσής της (εικ. 3).

1. Λεύκωμα της νήσου Ίμβρου, έν Αθήναις 1938, όπου δημοσιεύεται το κείμενο του Μ. Ανδρόνικου, «Μελέτη δημοτικών τινών άσμάτων της Ίμβρου», σ. 96.

2. Το άρθρο του Μ. Ανδρόνικου «Κτητορική Επιγραφή του Αγίου Δημητρίου της Παλατίτσας», *Μακεδονικά* 1, 1940, σ. 190-194.

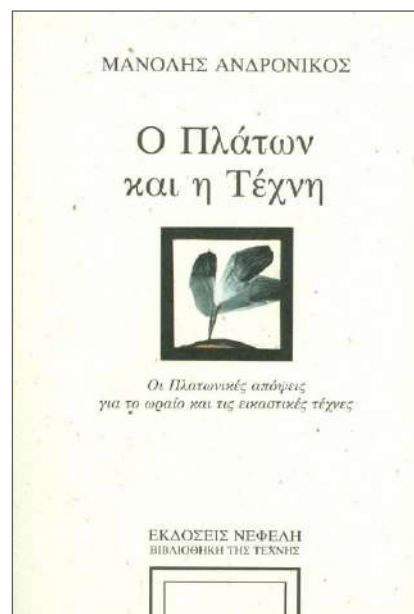
3. Το άρθρο του Μ. Ανδρόνικου «Για τα τείχη της Ολύνθου», *Μακεδονικά* 2, 1949 (1953), σ. 129-142.

4. Η διδακτορική του διατριβή του Μ. Ανδρόνικου με θέμα «Ο Πλάτων και η Τέχνη», *Θεσσαλονίκη* 1952.

Έναν χρόνο αργότερα (1950) ο Ανδρόνικος δημοσιεύει μια μικρή αυτοτελή εργασία με εννέα αρχαίες επιγραφές από τη Βέροια, ανάμεσα στις οποίες ξεχωρίζει μια σχετική με απελευθέρωση δούλων στην εποχή των Αντιγονιδών.

Δύο χρόνια αργότερα ολοκληρώνει τη διδακτορική του διατριβή με θέμα «Ο Πλάτων και η Τέχνη. Οι πλατωνικές απόψεις για το ωραίο και τις εικαστικές τέχνες» (εικ. 4). Σε αυτήν ο Ανδρόνικος καταπιάνεται με δύσκολα θεωρητικά ζητήματα και συγκεκριμένα με τις θέσεις του Πλάτωνα απέναντι στις εικαστικές, ή καλύτερα, οπτικές τέχνες, υποστηρίζοντας ότι ο μεγάλος αυτός διανοητής της αρχαιότητας ήταν, εν κατακλείδι, θιασώτης και θεωρητικός της αφηρημένης τέχνης· σημειώνω ότι η μονογραφία αυτή γνώρισε και δύο επανεκδόσεις το 1984 και 1986 (εικ. 5). Προλογίζοντας ο ίδιος τη δεύτερη έκδοση, μας υπενθυμίζει ότι, όταν έγραφε το πόνημα αυτό, ανάμεσα στο 1946 και 1950, η θεωρητική προσέγγιση της σύγχρονης τέχνης στον τόπο μας «δεν είχε καν ιστορία», ενώ εξαιρετικά δύσκολη ήταν και η προσέγγιση στην τότε διεθνή βιβλιογραφία εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου.

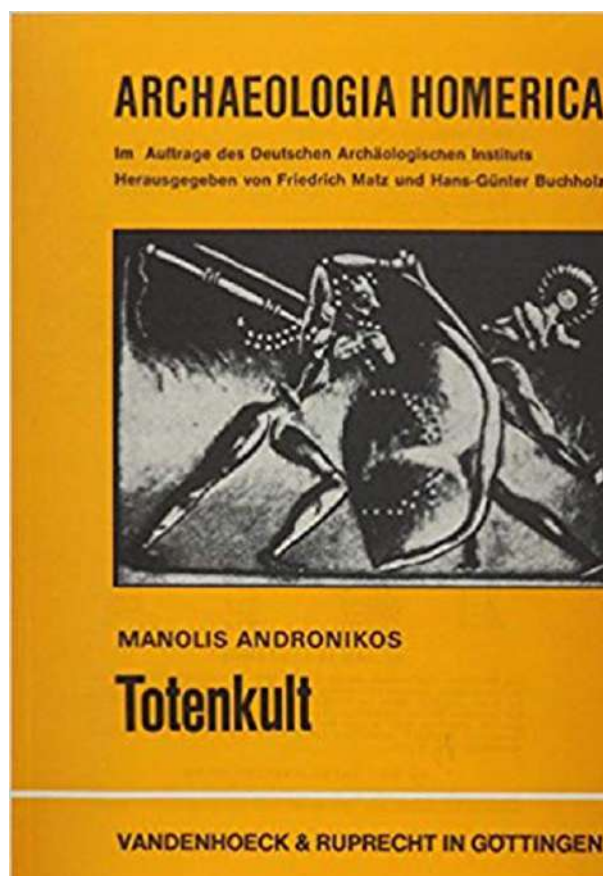
5. Επανεκδοση της μονογραφίας του Μ. Ανδρόνικου «Ο Πλάτων και η Τέχνη. Οι πλατωνικές απόψεις για το ωραίο και τις εικαστικές τέχνες», *Αθήνα* 1986.

Σε ζητήματα σχετικά με τις πλατωνικές απόψεις για την τέχνη ο Ανδρόνικος θα επανέλθει και σε μεταγενέστερες εργασίες του, ενώ το 1957 στις αξιόλογες εκδόσεις Ζαχαρόπουλου αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων θα εκδώσει τον πλατωνικό διάλογο «Φίληβος» με εισαγωγικό κείμενο, μετάφραση και σχόλια. Πρόκειται για ένα πλατωνικό έργο που τον είχε απασχολήσει και κατά την εκπόνηση της διδακτορικής του διατριβής. Με την ευκαιρία σημειώνω ότι η στέρεα φιλολογική κατάρτιση του Ανδρόνικου είναι αισθητή σε πολλές εργασίες του, όπως σε αυτές που δημοσιεύει επιγραφικά κείμενα. Εκτός από αυτές που έχουν ήδη μνημονευθεί αναφέρω και τα άρθρα του: «Ἐπίγραμμα ἐπιτύμβιο ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκης» (Ἑλληνικά, Παράρτημα 4, 1953) και «Ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα ἐκ Θεσσαλονίκης» (Ἑλληνικά 16, 1959).

Τον Ανδρόνικο απασχολούσαν από νωρίς ποικίλα ζητήματα που σχετίζονται με το αρχαίο ελληνικό ανάγλυφο. Αυτό φαίνεται από τις πολλές και σημαντικές σχετικές εργασίες που μας έχει δώσει και οι οποίες περιστρέφονται γύρω από την ενδιαφέρουσα αυτή κατηγορία μνημείων της αρχαίας ελληνικής τέχνης. Με τεκμηριωμένες απόψεις και με γνώση των μνημείων και της βιβλιογραφίας προσεγγίζει ειδικότερα και γενικότερα ζητήματα που έχουν να κάνουν με τα ελληνικά ανάγλυφα, επιτύμβια και αναθηματικά. Από τις εργασίες αυτές μνημονεύω τις ακόλουθες: «Περὶ τῆς στήλης τοῦ «Ὀπλιτοδρόμου» (ΑΕ 1953/4), «Λακωνικά ανάγλυφα» (Πελοποννησιακά Α', 1956), «Ἐπιτύμβια στήλη ἐκ Θράκης» (ΑΕ 1956), «Stèle funéraire de Cassandra» (ΒCH 86, 1962).

Στις εργασίες του που αναφέρονται σε μνημεία του βορειοελλαδικού χώρου ο Ανδρόνικος προχώρησε, εκτός των άλλων, και σε ευρύτερη εξέταση προβλημάτων που σχετίζονται με την πλαστική του γεωγραφικού αυτού χώρου κατά τους κλασικούς χρόνους, ενώ καταπιάστηκε και με ζητήματα ερμηνευτικά. Στη μελέτη του για τα λακωνικά ανάγλυφα υποστήριξε με πειστική επιχειρηματολογία ότι μια ομάδα δυσερμηνευτων ανάγλυφων από την Λακωνία δεν πρέπει να είναι επιτύμβια μνημεία, που στήθηκαν για αφηρωισμένους νεκρούς, αλλά αναθηματικά που αφιερώθηκαν σε χθόνιες θεότητες. Σημειωτέον ότι η άποψη αυτή επιβεβαιώθηκε από μεταγενέστερα ευρήματα που έφεραν στο φως οι ανασκαφές στη Λακωνία.

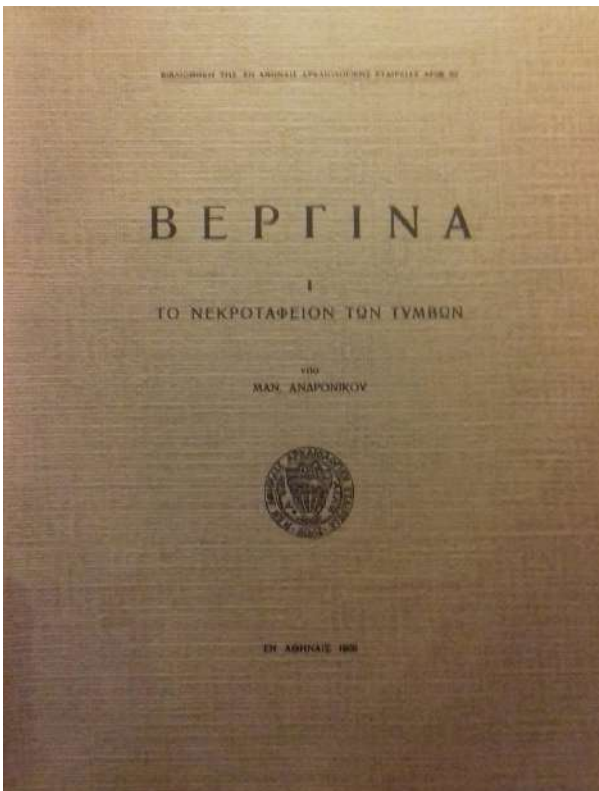
Αλλά ο Ανδρόνικος συνέγραψε και εργασίες που δείχνουν ότι κινείτο εξίσου καλά και αποτελεσματικά και σε γενικότερα ζητήματα της πλαστικής, και της ολόγλυφης. Σχετικές είναι π.χ. οι εργασίες του

6. Η μονογραφία του Μ. Ανδρόνικου «Totenkult», Göttingen 1968.

«Portrait de l' ère républicaine au Musée de Thessalonique» (Mon Piot 51, 1959), «Η Αφροδίτη του Μουσείου Θεσσαλονίκης» (ΑΕ 1985) και «Argumentum Silentio» (AAAXIII, 1980). Στη μελέτη του «Horror vacui ή ο καλλιτεχνικός λόγος» (ΑΔ 16, 1960) ασχολήθηκε με ευρύτερα καλλιτεχνικά ζητήματα της πλαστικής και γενικότερα της ελληνικής τέχνης.

Στην κατανόηση των επιτύμβιων μνημείων η προσφορά του Ανδρόνικου είναι ιδιαίτερα σημαντική. Με την μελέτη του «Ἑλληνικά ἐπιτάφια μνημεία» (ΑΔ 17, 1961/2) μας έδωσε μια συνθετική εικόνα για την μορφή και τον ρόλο του επιταφίου μνημείου στα μυκηναϊκά και γεωμετρικά χρόνια. Παράλληλα, γνωρίζοντας καλά τα αρχαία κείμενα, προχώρησε σε σειρά παρατηρήσεων σχετικών με τα ταφικά έθιμα των γεωμετρικών χρόνων. Στην ίδια εργασία, όπως και σε δύο άλλες («Ὀμηρικά καὶ μυκηναϊκά ἔθιμα ταφῆς», Ἑλληνικά 17, 1960, και Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Η', 1963), τόνισε την

7. Η μονογραφία του Μ. Ανδρόνικου «Βεργίνα Ι. Τό νεκροταφείον των τύμβων», Αθήνα 1969.

διαφορά στον τρόπο ταφής μεταξύ του μυκηναϊκού και του γεωμετρικού κόσμου, υποστηρίζοντας ότι τα ταφικά έθιμα που αναφέρονται στον Όμηρο αντικατοπτρίζουν έθιμα και ιδέες των γεωμετρικών χρόνων και όχι της μυκηναϊκής περιόδου.

Οι έρευνες και ο προβληματισμός του Ανδρόνικου γύρω από τα ταφικά έθιμα και μνημεία προκύπτουν και από άλλες εργασίες του, όπως π.χ. «Έλληνιστικός τάφος Βέροιας» (ΑΕ 1955), «Οί παλιότερες καύσεις νεκρών στην Κρήτη» [Β' Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο, 1967], «Some Reflections on Macedonian Tombs» [BSA 82, 1987]. Οπωσδήποτε εξέχουσα θέση ανάμεσά τους κατέχει η σημαντική μονογραφία του «Totenkult» (1968) που έχει γίνει ένα, θα έλεγα, κλασικό έργο για τους μελετητές της ομηρικής αρχαιολογίας (εικ. 6). Ο ομηρικός κόσμος αποτελούσε για τον Ανδρόνικο αγαπητό πεδίο έρευνας, όπως φαίνεται και από άλλες εργασίες του, όπως π.χ. «'Η "δωρική είσβολή" και τά αρχαιολογικά εύρηματα» (Έλληνικά 13, 1954) και στην αγγλική γλώσσα σε Πρακτικά Διεθνούς συνεδρίου στην Πράγα το 1966 (1970), «Mycenean and the Greek Script» (Α' Διεθνές

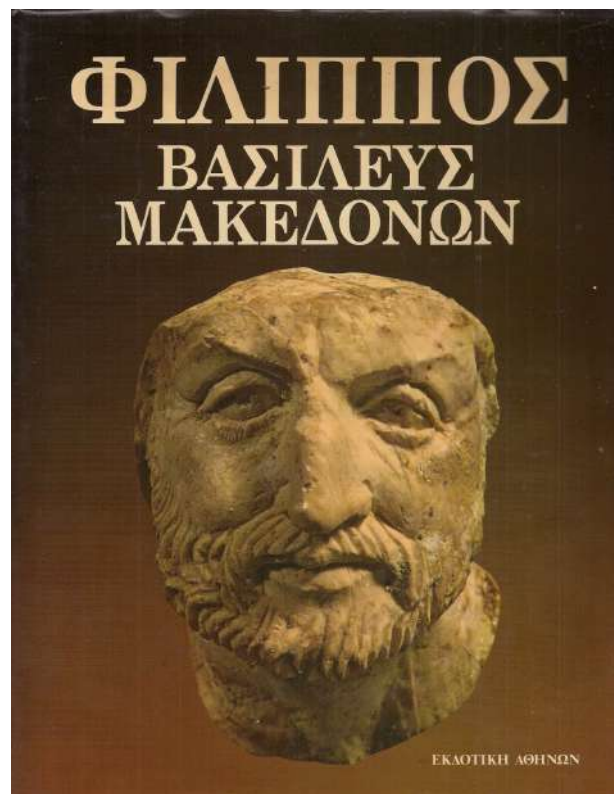
Μυκηναολογικό Συνέδριο, Ρώμη 1967), «Θυσανόεσσα» (Κέρνος. Τιμητική προσφορά στον καθ. Γ. Μπακαλάκη, 1972).

Όμως το εύρος των ενδιαφερόντων του Ανδρόνικου δεν περιοριζόταν μόνο στα παραπάνω γνωστικά αντικείμενα. Ενδεικτικοί είναι οι τίτλοι ορισμένων άλλων εργασιών του, όπως «Οί μύθοι του Όρφέα και ή τέχνη» (Θρακικά Χρονικά 1962), «Ancient Greek Paintings and Mosaics in Macedonia» (Balkan Studies 5, 1964), «Sarissa» (BCH 94, 1970), «Χρονολογικά προβλήματα της προϊστορικής Μακεδονίας» (Αρχαία Μακεδονία II, 1977), ενώ πρέπει να σημειωθεί ότι έχει δημοσιεύσει και έναν μεγάλο αριθμό βιβλιοκριτικών και βιβλιοπαρουσιάσεων ειδικών μονογραφιών που συχνά αναφέρονται και σε ερευνητικά πεδία διαφορετικά από αυτά που ήδη έχουν αναφερθεί παραπάνω, όπως π.χ. στην αρχαία φιλολογία και φιλοσοφία, στο αρχαίο θέατρο, στη θρησκεία και λατρεία, σε ιερά.

Τελευταίο άφησα το επιστημονικό-συγγραφικό έργο του Ανδρόνικου που αναφέρεται στις αρχαίες Αιγές, την πρώτη πρωτεύουσα του μακεδονικού βασιλείου, τη σημερινή Βεργίνα. Με τον τόπο αυτόν, όπως είναι γνωστό, συνδέθηκε κατά κύριο λόγο η ανασκαφική του έρευνα, αλλά κατά ένα πολύ σημαντικό μέρος και το συγγραφικό του έργο. Ως προς το τελευταίο και πριν ο ίδιος φέρει στο φως τα σπουδαία ευρήματα των βασιλικών τάφων, είχε ήδη συγγράψει μια ογκώδη σημαντική μονογραφία που εκδόθηκε το 1969 από την Έν Αθήναις Αρχαιολογική Έταιρεία, ένα επιστημονικό ίδρυμα το οποίο ο Μ. Ανδρόνικος τιμούσε και σεβόταν. Έχει τον τίτλο «Βεργίνα Ι. Τό νεκροταφείον των τύμβων» (1969) και σε αυτήν εκθέτει τα πορίσματα της έρευνάς του από την ανασκαφή ενός σημαντικού νεκροταφείου τύμβων των γεωμετρικών χρόνων που, με ορισμένα διαλείμματα, είχε ανασκάψει στη Βεργίνα από το 1951 έως το 1961 (εικ. 7). Το ότι μέσα σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα δημοσίευσε μια συστηματική ανασκαφή είναι, για τα ελληνικά τουλάχιστον δεδομένα, όχι σύνηθες φαινόμενο. Το βιβλίο αυτό αποτελεί μέχρι σήμερα πολύτιμο οδηγό για όσους ασχολούνται με ποικίλα ζητήματα της Εποχής του Σιδήρου στη Μακεδονία και γενικότερα στον χώρο των Βαλκανίων. Είχαν προηγηθεί οι εργασίες: «Deux steles funéraires de Vergina» (BCH 89, 1955), «An Early Iron Age Cemetery at Vergina, near Boroea» (Balkan Studies 2, 1961 και σε Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου στη Ρώμη το 1966), «Το ανάκτορο της Βεργίνας» (1961, σε συνεργασία με τους Χ. Μακαρόνα,

8. Το βιβλίο του Μ. Ανδρόνικου «Βεργίνα. Οι βασιλικοί τάφοι», Αθήνα 1984.

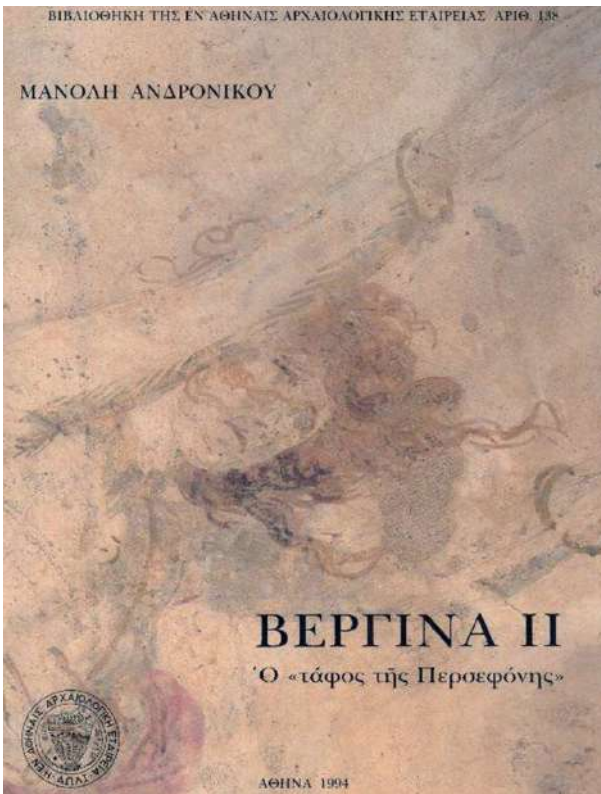

9. Το συλλογικό έργο «Φίλιππος. Βασιλεύς Μακεδόνων», Αθήνα 1980.

Ν. Μουτσόπουλο, Γ. Μπακαλάκη), «Vergina. The Prehistoric Necropolis and the Hellenistic Palace» (*Studies in Mediterranean Archaeology* XIII 1964), «Excavations at Vergina. Presentation of the Final Report (Αρχαία Μακεδονία Ι, 1970), «Βεργίνα. Οδηγός» (1972, και στα αγγλικά), «Ανασκαφή στη Μεγάλη Τούμπα της Βεργίνας» (AAA IX, 1976).

Τα συναρπαστικά και εν πολλοίς μοναδικά ευρήματα του Ανδρόνικου στη Βεργίνα από το 1977 κ.ε., που άνοιξαν κυριολεκτικά νέους δρόμους στην αρχαιολογική και γενικότερα στην ιστορική έρευνα της Μακεδονίας, συνοδεύτηκαν από έναν μεγάλο αριθμό γραπτών του κειμένων. Με αυτά έκανε γνωστά στο επιστημονικό κοινό, και όχι μόνο, τα ευρήματα αυτά καθαυτά, αλλά και τις νέες γνώσεις που αυτά παρείχαν. Από τα δημοσιεύματα αυτά αναφέρω τη μονογραφία «Βεργίνα, οι βασιλικοί τάφοι» (1984, και στα αγγλικά) (εικ. 8), και τα άρθρα «The Royal Tomb of Philip II» (*Archaeology* 31.4, 197), «Βεργίνα, οι βασιλικοί τάφοι της Μεγάλης Τούμπας» (AAAX, 1977), «Les tombes royales de Vergina» (*Archaeologia* 125, 1978), «The Tombs of the Great Tumulus of Vergina»

(*Acts of the XIth International Congress of Classical Archaeology*, London 1979), «The Finds from the Royal Tombs at Vergina» (*Proceedings of the British Academy* LXV, 1979), το κεφάλαιο «Οι βασιλικοί τάφοι των Αιγών» στο Λ.Δ. Λουκοπούλου-Μ.Β. Χατζόπουλος (επιμ.), «Φίλιππος. Βασιλεύς Μακεδόνων» (1980, και στα αγγλικά, γαλλικά και γερμανικά) (εικ. 9), «Ο βασιλικός τάφος της Βεργίνας και το πρόβλημα του νεκρού» (AAAXIII, 1980), «Βεργίνα, Ιστορία και Αρχαιολογία» (Φίλια Έπη εις Γεώργιον Ε. Μυλωνάν, 1986), τα κεφάλαια «Οι τάφοι της Βεργίνας» και «Οι μακεδονικοί τάφοι» στο Ρ. Γίνουνες (επιμ.), «Η Μακεδονία. Από τον Φίλιππο Β' έως τη ρωμαϊκή κατάκτηση» (1993, και στα γαλλικά). Στις εκδόσεις της Αρχαιολογικής Εταιρείας δημοσιεύθηκε και η τελευταία μονογραφία του, στα ελληνικά και αγγλικά, την οποία ωστόσο ο ίδιος δεν πρόλαβε να δει: «Βεργίνα ΙΙ. Ο "τάφος της Περσεφόνης"» (1994) (εικ. 10). Στο έργο του αυτό αναφέρεται πρωτίστως στη θαυμαστή τοιχογραφία της αρπαγής της Περσεφόνης, ένα από τα καλύτερα δείγματα Μεγάλης Ζωγραφικής που μας σώζεται από τον αρχαίο ελληνικό

10. Το βιβλίο του Μ. Ανδρόνικου «Βεργίνα II. Ο «τάφος της Περσεφόνης»», Αθήνα 1994.

κόσμο και την οποία είχε την τύχη να αποκαλύψει μέσα στον λεγόμενο, από την τοιχογραφία αυτή του 4ου αι. π.Χ., «τάφο της Περσεφόνης».

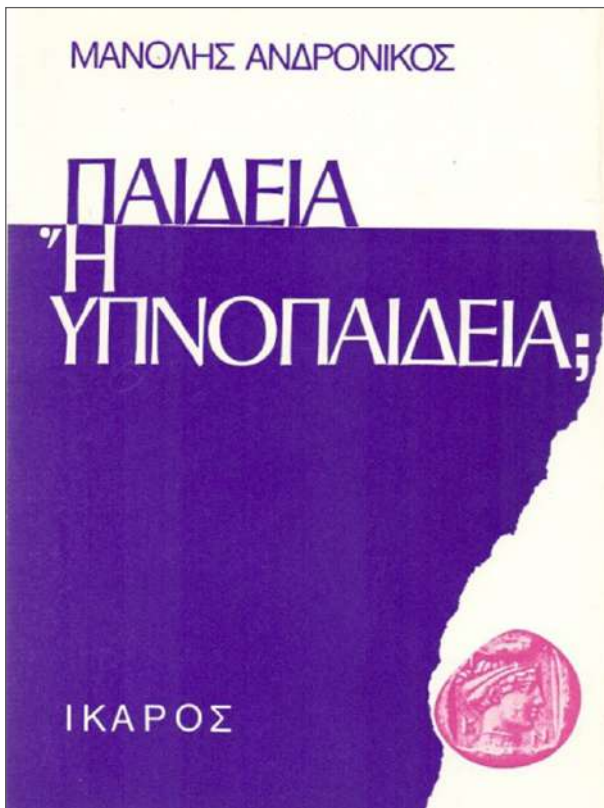
Με την αποκάλυψη των μακεδονικών βασιλικών τάφων στη Βεργίνα δεν υπάρχει πλέον αμφιβολία ότι εδώ θα πρέπει να τοποθετηθούν οι Αιγές, η πρώτη πρωτεύουσα του μακεδονικού βασιλείου. Επιπροσθέτως η ελληνικότητα των αρχαίων Μακεδόνων αποτελεί πλέον γεγονός που δεν επιδέχεται αμφισβητήσεις, ενώ οι γνώσεις μας για πολλές εκφάνσεις της αρχαίας ελληνικής τέχνης, όπως π.χ. η Μεγάλη ζωγραφική και η μεταλλοτεχνία, εμπλουτίστηκαν γενναία. Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα η ιστορία και ο πολιτισμός της αρχαίας Μακεδονίας να μας έχουν γίνει πλέον πληρέστερα γνωστά.

Ο Ανδρόνικος, με τη συγγραφή αρχαιολογικών οδηγιών (εικ. 11), διαφόρων λημμάτων σε εγκυκλοπαιδείες (π.χ. Δομή) και με τη συμμετοχή του σε διάφορα συλλογικά έργα που απευθύνονταν πρωτίστως σε ένα ευρύτερο κοινό, όπως π.χ. σε τόμους της μνημειώδους *Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους* (1971-1974) και σε μονογραφίες, όπως «*Τα ελληνικά μουσεία*» (1974), «*Η ιστορία των ολυμπιακών αγώνων*» (1976), «*Η Μακεδονία. 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*» (1982) -όλα

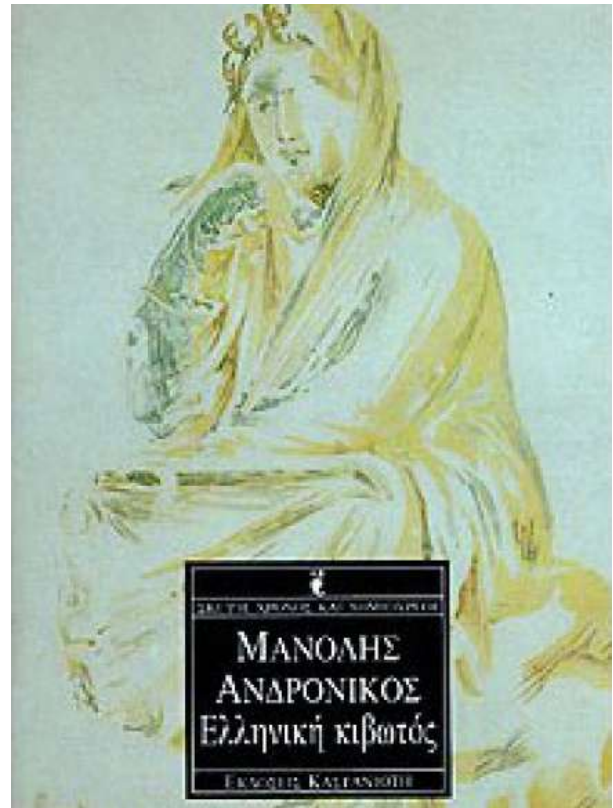

11. Αρχαιολογικοί οδηγοί που συνέγραψε και συλλογικά έργα στα οποία συμμετείχε ο Μ. Ανδρόνικος.

12. Το βιβλίο του Μ. Ανδρόνικου «Παιδεία ή Υπνοπαιδεία», Αθήνα 1976.

13. Το βιβλίο του Μ. Ανδρόνικου «Ελληνική Κιβωτός», Αθήνα 1994.

εκδόσεις της Εκδοτικής Αθηνών- τασσόταν στο πλευρό των επιστημόνων εκείνων που πιστεύουν ότι η γνώση δεν είναι προνόμιο των λίγων ειδικών αλλά δικαίωμα και του ευρύτερου κοινού, στο οποίο και πρέπει να προσφέρεται. Αυτό το διαπιστώνουμε και στις επιφυλλίδες του που, με εξαιρετικά ευρύ φάσμα περιεχομένου, δημοσίευε για πολλά χρόνια και σε τακτά χρονικά διαστήματα στην εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ. Αυτές, με την παρεμβολή ενίοτε και ορισμένων άλλων κειμένων του, έχουν δημοσιευθεί σε αυτοτελείς τόμους, ορισμένοι μάλιστα μετά τον θάνατό του: «Παιδεία ή Υπνοπαιδεία» (1976) (εικ. 12), «Ιστορία και Ποίηση» (1982), «Ελληνικός Θησαυρός» (1993), «Ελληνική Κιβωτός» (1994) (εικ. 13).

Ο Μανόλης Ανδρόνικος ήταν καταρχάς ένας κλασικός αρχαιολόγος που άνοιξε νέους δρόμους στην έρευνα της αρχαίας Μακεδονίας και τίμησε με την ερευνητική του προσφορά την Ελλάδα στον διεθνή επιστημονικό χώρο. Συγχρόνως όμως ήταν και ένας πνευματικός άνθρωπος που καλλιέργησε με πάθος τις ανθρωπιστικές σπουδές, συνδυάζοντας την οξεία ματιά και τη βαθειά γνώση του

ειδικού με το ευρύ πνεύμα του διανοούμενου. Το αποδεικνύουν εκτός των άλλων και τα δημοσιεύματά του τα σχετικά με τη σύγχρονη τέχνη, τη λογοτεχνία, την παιδεία. Η πανηγυρική ομιλία του για την 25η Μαρτίου στην αίθουσα Τελετών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου το 1977 με τον τίτλο «Ιστορία και Ποίηση» έχει μείνει ανεξίτηλη στη μνήμη όσων την άκουσαν ή την διάβασαν αργότερα στη σχετική πανεπιστημιακή δημοσίευση ή στον τόμο των επιφυλλίδων του με τον ομότιπλο τίτλο. Επρόκειτο για μια ομιλία που, εκτός των άλλων, αποκαλύπτει τη βαθειά γνώση του πάνω στην ποίηση και την αγάπη του για αυτήν και συγχρόνως δείχνει τον επιδέξιο χειρισμό της ελληνικής γλώσσας.

Τα ίδια γνωρίσματα ανιχνεύονται και σε άλλα κείμενά του, όπως «Το παλάτι του Διγενή Ακρίτα» (Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ΙΑ', 1970) και «Ήταν μακρύς ο δρόμος ως εδώ. Πολύ μακρύς αδελφέ μου» (στο «Για τα εβδομήντα χρόνια του Γ. Ρίτσου», 1981). Μετά τον θάνατό του τα γραπτά του, που αναφέρονται στην τέχνη, τα εξέδωσε σε έναν τόμο

14. Το βιβλίο «Μανόλης Ανδρόνικος. Κείμενα για την τέχνη», που εξέδωσε η Εταιρεία Ελλήνων Τεχνοκριτών, μετά τον θάνατο του Μ. Ανδρόνικου.

υπό τον τίτλο «Μανόλης Ανδρόνικος. Κείμενα για την τέχνη» η Εταιρεία Ελλήνων Τεχνοκριτών, της οποίας ο Ανδρόνικος υπήρξε μέλος (εικ. 14).

Ακέραιος χαρακτήρας με εξαιρετο ήθος, αποτέλεσε φωτεινό παράδειγμα όσων είχαν την τύχη να συνεργαστούν μαζί του ή να βρεθούν στον περίγυρό του. Τιμούσε κάθε φορά που του δινόταν η ευκαιρία, και αυτό γινόταν συχνά, τους δασκάλους του (Κ. Ρωμαίο και Sir John Beazley αλλά και τους Ιωάννη Κακριδή και Γιάννη Αποστολάκη), για τους οποίους έγραψε και σχετικά κείμενα. Το ίδιο έκανε και για άλλες προσωπικότητες που εκτιμούσε, ανάμεσά τους για τον Αλέξανδρο Σβώλο, τον Αλέξανδρο Δελμούζο, τον Χρήστο Καρούζο, τον Ανδρέα Ξυγγόπουλο, τον Γιάννη Μηλιάδη, τη Σέμνη Καρούζου, τον Λίνο Πολίτη, τον Ιωάννη Τραυλό, τον Δημήτρη Θεοχάρη. Χαρακτηριστικά και ενδεικτικά του ήθους του είναι τα όσα είπε στην αρχή της ομιλίας του κατά την τελετή παραλαβής του βραβείου ΟΛΥΜΠΙΑ, που του απένειμε το Ωνάσειο Ίδρυμα το 1982: «πιστεύω πως η τιμή ανήκει σε μένα, μονάχα ως έναν εκπρόσωπο των Ελλήνων αρχαιολόγων, καλύτερα όλων των αρχαιολόγων που αφιέρωσαν τη ζωή τους στην έρευνα και τη μελέτη της κλασικής αρχαιότητας».

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Για την εργογραφία του Μανόλη Ανδρόνικου μέχρι το 1986 βλ. Μ. Τιβέριος, Σ. Δρούγου, Χ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη (επιμ.), *Αμητός. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικο Α'*, Θεσσαλονίκη 1987, xvii-xxii.

ABSTRACT

The publications of Manolis Andronikos

Michael Tiverios

Academy Member

Emeritus Professor of Classical Archaeology, Aristotle University Thessaloniki, Greece

Themes in Archaeology Magazine 2018, 2(3): 388 - 397

The present article refers to the publications of Manolis Andronikos. It focuses mostly on his scientific monographs and studies. However, papers intended for a wider public are mentioned as well. Among the scientific publications of Manolis Andronikos, certainly stand out the ones that deal with his excavation and research activities in Aigai (today's Vergina), the first capital of the Macedonian Kingdom. The rest of his scientific publications that are also important and refer to other fields of Classical Archaeology, such as burial customs and reliefs, are of course also referenced.

Key words: Andronikos, Vergina, Aiges, burial customs, Macedonian tombs, painting